

Dacă importanța monedelor bizantine pentru studiul istoriei patriei noastre nu a scăpat unora dintre cercetătorii din perioada care a precedat al doilea război mondial, cel care ar încerca o trecere în revistă a efortului științific privind această categorie de documente, va avea de semnalat mai curînd bune intenții decît realizări în ade-văratul înțeles al cuvîntului.

În 1921, de exemplu, W. Knechtel arăta, exagerînd într-o oarecare măsură, că de la înființarea Societății Numismatice Române (1904) în revista acesteia nu se găsea nici o notiță referitoare la asemenea monede¹. Din păcate, W. Knechtel avea în fond dreptate, nici un articol netră-tind anume acest subiect, cu toate că despre monedele bi-zantine amintise Const. Moisil² și chiar el însuși³. Nu tre-buie să uităm însă că V. Pârvan acordase în publicarea rezultatelor săpăturilor, pe care le condusesese, importanța cuvenită mărturiilor numismatice⁴.

În anii care au urmat apelului făcut de W. Knechtel înregistrăm două încercări în acest domeniu al numisma-ticii, una a lui Const. Moisil⁵ iar a doua a profesorului ieșean I. Minea⁶. În ciuda titlurilor lor atît de promițătoare, cele două articole erau lipsite de analize de detaliu asu-pra circulației monedelor despre care își propuneau să scrie, chiar dacă unele date din cuprins sînt și astăzi inte-resante. Studiul mult mai riguros al lui Oct. Iliescu, închi-nat în 1952 tezaurelor monetare⁷, făcea de fapt, chiar dacă însera primele date oferite de efortul în substanță arheologic al anilor postbelici, un bilanț al acestor stări de lucruri, nu tocmai încurajatoare, pentru cei dornici să dea investigațiilor istorice de la noi suportul cronologic de mare însemnătate pe care-l poate aduce studiul amănun-țit al monedelor bizantine.

Este adevărat însă că, în anii 40, Emil Condurachi a dat cîteva studii importante în domeniul numismaticei bi-zantine, dar pentru altă perioadă decît cea de care ne ocupăm⁸. Oprind aici această evocare ni se pare totuși necesar să amintim publicarea de către Suzana Dimitriu a unui prim grup de monede de la Histria⁹ și apoi publi-carea de către Ir. Dimian a unui mare număr de monede bizantine, provenind atît din descoperiri izolate cît și din tezaure¹⁰ și care, după părerea noastră, a deschis cea mai bună cale de cunoaștere a materialului, publicarea sa amănunțită, precedînd analiza și în vederea sintezei. Nu uităm nici rolul informațiilor înserate în cronică descoperirilor monetare ținută cu regularitate de Bucur Mitrea, începînd din 1958, în paralel, în revistele *Studii și cerce-*

*tări de istorie veche, și Dacia*¹¹, care vine în întîmpinarea cercetătorilor sau cu primele știri privind tezaure ori gru-puri de monede sau cu date precise privind descoperiri izolate.

Dacă această încercare a noastră va putea apărea unora temerară sau oricum prematură, nouă ni se pare că nu este totuși zadarnică, chiar înainte de publicarea integrală a colecției de monede bizantine a Muzeului din Constanța¹², pe care ne bazăm o bună parte din afirma-țiile noastre, avînd poate o dublă utilitate. Propunînd o imagine de ansamblu asupra circulației monetare din Do-brogea, în răstimpul de la reforma monetară a lui Anas-tasius, din 498, pînă la încetarea stăpînirii bizantine tim-purii la Dunărea de Jos, în 681, prin încercarea de încad-rare a datelor numismatice acumulate, care se află dis-persate în articole sau în note parțiale, studiul acesta pe de o parte acoperă provizoriu o lacună, iar pe de altă parte, poate ajuta tuturor celor care vor încerca fie să completeze datele, fie să adîncească problemele, oferindu-le o serie de prime jaloane ferme, indispensabile. De altfel, sîntem primii care să nutrim nădejdea că, prin cunoașterea de noi materiale numismatice și arheologice, schița noastră se va vîdi destul de repede incompletă și deci perfectibilă prin cercetări viitoare, în care ne facem iluzia că vom mai avea și noi un oarecare rol.

Monedele bizantine încep să fie emise o dată cu re-forma monetară a împăratului Anastasius¹³ din anul 498 și au drept caracteristică existența pe reversul celor de bronz a unor cifre exprimînd valoarea prin litere grecești. Valorile de bază au fost inițial: **M**=40 *nummia* = *follis*; **K**=20 *nummia* = *obolos*; **I**=10 *nummia* = *decanummion*; **Ξ**=5 *nummia* = *pentanummion*. Mai tirzii, dar întîlnite mai rar și emise numai în anumite moneterii, s-au mai fol-sit și alte valori cum ar fi, de exemplu, **IS**=16 *nummia* (avînd și diviziunile **H**=8 *nummia* și **Δ**=4 *nummia*) în mo-netăria de la Thessalonica și **I+B**=12 *nummia* în moneteria de la Alexandria. Acest sistem s-a menținut în esență ne-schimbat pentru toată perioada de care ne ocupăm aici, chiar dacă uneori, cum s-a întîmplat în vremea lui Focas, s-au folosit cifrele romane. Sub cifrele de valoare mone-dele bizantine au de obicei numele prescurtat al orașului emitent și indică de asemenea officina în care s-a execu-tat baterea **A**=1; **B**=2; **I**¹=3; **Δ**=4; **Ξ**=5. Mai notăm, în această fugară trecere în revistă¹⁴ că începînd cu al XII-lea an al domniei lui Iustinian, 538/539, pe monedele de bronz, cu excepția nominalurilor foarte mici, apare indicația anului de emisiune exprimat în cifre romane, cu

¹ W. Knechtel, *Despre monetele bizantine*, în „Buletinul Societă-ții Numismatice Române”, XVI, 1921, nr. 37–40, p. 10–12. Abia dacă trebuie s-o mai spunem simpla colecționare încă nu înseamnă nimic pentru istorie.

² Constantin Moisil, *Monete și tezaure monetare găsite în Ro-mânia și în ținuturile românești învecinate*, în „Buletinul Societății Numismatice Române”, XI, 1914, nr. 21, p. 55.

³ W. Knechtel, *Monete barbare din România*, în „Buletinul Socie-tății Numismatice Române”, X, 1913, nr. 19, p. 17.

⁴ V. Pârvan, *Cetatea Tropaeum, Considerații istorice. II*, în „Bule-tinul Comisiei Monumentelor Istorice”, IV, 1911, p. 190–191.

⁵ Constantin Moisil, *Sur les monnaies byzantines trouvées en Rou-manie*, în „Académie Roumaine. Bulletin de la Section Historique”, XI (Congrès de Byzantinologie de Bucarest, mémoires), 1924, p. 208–211.

⁶ I. Minea, *Influența bizantină în regiunea carpato-dunăreană, pînă la sfîrșitul sec. XII*, în baza monedelor răs-pîndite, în „Buletinul Societății Numismatice Române”, XXVII–XXVIII, nr. 81–82 (Lucrările primului Congres de numismatică și arheologie, București, 1933, partea I), 1933–1934, p. 97–114.

⁷ Oct. Iliescu, *Despre tezaurele monetare și viața economică în sec. III–XIV pe teritoriul țării noastre*, în „Studii”, V, 1952, 3, p. 178–186.

⁸ Emil Condurachi, *Monnaies byzantines coupées*, în „Cronica Nu-mismatice și Arheologică”, XV, 1940, p. 117–118, 227 și 229 și *Un nou tezaur de monede bizantine*, în „Buletinul științific al Aca-demiei R.P.R.”, I, 1949, 3–4, p. 163–167.

⁹ Suzana Dimitriu, *Descoperiri monetare*, în *Histria. Monografie arheologică*, I, București, 1954, p. 471–472.

¹⁰ Ir. Dimian, *Cîteva descoperiri monetare bizantine pe teritoriul R.P.R.*, în „Studii și Cercetări de Numismatică”, I, 1957, p. 189–216.

¹¹ Sub titluri la început variabile, cronică se intitulează acum *Descoperiri recente și mai vechi de monede antice și bizantine în R. S. România*, în „Studii și cercetări de istorie veche”, respectiv *Découvertes récentes et plus anciennes des monnaies antiques et byzantines en Roumaine*, în „Dacia, N.S.” O vom prescurta B. Mitrea, *Descoperiri*.

¹² Catalogul început de Al. Popea în 1959, a fost încheiat cu colaborarea noastră în 1963. O comunicare cu titlul *Monede bizan-tine în colecția Muzeului Regional de Arheologie Dobrogea*, au pre-zențat Gh. Poenaru Bordea și Al. Popea în 1964 la I-a sesiune de comunicări a Muzeului din Constanța și o alta, cu conținut îmbu-nătățit, la Institutul de Arheologie în cadrul Secției de epigrafie și numismatică, în 1967.

¹³ Ph. Grierson, *The Currency Reform of Anastasius*, în „Atti VIII Congres. internaz. di Studi Bizantini”, Roma, 1951, I; *Studi Bizan-tini e Neohellenici*, Roma, 1953, p. 374–375; A. R. Bellinger, *Byzan-tine Notes. I. The Copper of Anastasius*, în „Museum Notes”, XII, 1966, p. 84–87. Cartea lui D. M. Metcalf, *The Origins of the Anas-tasian Currency Reform*, Amsterdam, 1969, n-am putut-o consulta încă. Vezi recenzia semnată de Cécile Morrison, în „Revue Numis-matique”, seria VI, vol. XI, 1969, p. 324–325.

¹⁴ Pentru detalii și identificări se pot consulta cu folos W. Wroth, *Catalogue of the imperial Byzantine Coins in the British Museum*, I, II, Londra, 1908, și Alfred R. Bellinger, Philip Grierson, *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection*, (I, A. R. Bellinger, *Anastasius to Maurice 491–602*, Washington, 1966, și II, Ph. Grierson, *Phocas to Theodosius III 602–717*, partea I: *Phocas and Heraclius (602–641)*, partea II: *Heraclius Constantine to Theodorus III (641–717)*, Washington, 1968).

o singură excepție notabilă în primii ani de domnie ai lui Iustin II când s-au utilizat și literele alfabetului grecesc.

Pentru perioada care a precedat domnia lui Anastasius cunoștințele noastre în legătură cu circulația monetară din a doua jumătate a secolului al V-lea, în lipsa cercetărilor necesare, sînt încă foarte slabe. Nici în privința aspectelor arheologice ale problemei lucrurile nu stau cu mult mai bine¹⁵. Oricum, știm astăzi că au circulat și în Dobrogea monedele foarte mici, numite de numismați *minimi* sau *aes 4*, emise de împărații Marcian (450–457) și Leon (457–474) și, chiar dacă nu avem încă publicate monede de bronz de la Zenon și din primii ani ai domniei lui Anastasius (491–498) o lungă pauză în circulația monetară, care ar fi putut apare ca posibilă pe baza datelor oferite, înainte de studiul mai amănunțit al monedelor romane tirzii, de la Histria¹⁶, este desmințită acum chiar de materialul de acolo precum și din alte localități¹⁷. Nu știm nici exact cînd au avut loc, nici cît de grave au fost, evenimentele care au dus la îngroparea unui tezaur monetar în vremea domniei împăratului Leon, descoperit cu mulți ani în urmă la Mircea Vodă (Cilibichioi) și semnalat de Const. Moisil¹⁸. În aceste condiții, sîntem pentru moment lipsiți de posibilitatea de a face comparații cu perioada anterioară, necesare în scopul stabilirii mai exacte a ceea ce reprezenta în Dobrogea noua monedă a lui Anastasius. E clar însă că ea reprezenta, fără îndoială, o însănoțoșire salutară a numerarului mărunț față de deceniile dinaintea reformei.

Comparațiile sînt însă necesare și vom încerca să le facem cu perioada următoare, de aceea inserăm aici mai

¹⁵ Vezi acum recent Al. Suceveanu, C. Scorpan, *Stratigrafia Histriei romane tirzii în lumina săpăturilor din 1969 și 1970 în Sectorul Central*, în „Pontica”, IV, 1971, p. 167–168, care stabilesc primii, prin săpătura efectuată, existența a două nivele incendiate în secolul al V-lea ale căror datări în detaliu urmează să fie stabilite prin noi cercetări. Că progresul recent realizat este important se poate vedea prin comparație cu expunerea lui I. Barnea, *Perioada dominantului (sec. IV–VII)*, în *Din Istoria Dobrogei. II. Romanii la Dunărea de jos*, București, 1968, p. 407–409.

¹⁶ H. Nubar, *Aspetti della circolazione monetaria di Histria nell'epoca romana*, în „Dacia, N. S.”, VII, 1963, p. 245–246 și 254–255.

¹⁷ Gh. Foenaru Bordea, *Monede recent descoperite la Histria și unele probleme de circulație monetară în Dobrogea antică*, în „Pontica”, IV, 1971, p. 325–326.

¹⁸ Const. Moisil, *Monete și tezaure monetare găsite în România și în ținuturile românești învecinate (vechiul teritoriu geto-dac)* în „Buletinul Societății Numismatice Române”, X, 1913, nr. 19, p. 21, nr. 7. Pentru îngroparea tezaurului ar putea fi avute în vedere evenimentele de după 471 în legătură cu activitatea lui Theodoric, care și-a avut un timp reședința la Novae și a cărei politică față de imperiu a avut un caracter duplicitar. Pentru evenimente vezi I. Barnea, *op. cit.*, p. 409. Această sugestie a noastră ar putea fi avută în vedere eventual și pentru data incendiului Histriei ce s-a petrecut, oricum, în etapa Leon I – Zenon sau cel tirziu în primii ani ai lui Anastasius.

Fig. 1. Anastasius, follis emis la Constantinopol între anii 498–518 (mărit).

întii situația numerică a monedelor din secolele VI–VII din colecția Muzeului de arheologie din Constanța¹⁹:

Anastasius = 20 exemplare	Tiberiu II Constantin = 9 exemplare
Iustin I = 30 exemplare	Mauriciu Tiberiu = 27 exemplare
Iustinian = 56 exemplare	Focas = 10 exemplare
Iustin II = 68 exemplare	Heraclius = 7 exemplare

Un număr de 16 exemplare la care nu s-a putut preciza împăratul par a fi din perioada Iustin I – Iustinian, dînd un total de 243 exemplare.

Iată și situația procentuală pentru același material:

Anastasius = 8,23%	Tiberiu II Constantin = 3,70%
Iustin I = 12,34%	Mauriciu Tiberiu = 11,11%
Iustinian = 23,04%	Focas = 4,11%
Iustin II = 27,98%	Heraclius = 2,88%

Cele 16 exemplare de la Iustin I sau Iustinian reprezintă 6,58%.

În sfîrșit, ca să obținem un plus de precizie pentru comparațiile pe care le vom încerca dăm și rezultatele calculării coeficientului monedă/an²⁰, obținut prin raportarea numărului de monede la numărul de ani de domnie:

Anastasius (491–518)	= $\frac{20}{28} = 0,72$
Iustin I (518–527)	= $\frac{30}{10} = 3$
Iustinian (527–565)	= $\frac{56}{39} = 1,43$
Iustin II (565–578)	= $\frac{68}{13} = 5,23$
Tiberiu II Constantin (578–582)	= $\frac{9}{5} = 1,8$
Mauriciu Tiberiu (582–602)	= $\frac{27}{12} = 2,25$
Focas (602–610)	= $\frac{10}{9} = 1,11$
Heraclius (610–641)	= $\frac{7}{32} = 0,22$

Înainte de a încerca să comentăm aceste date, avem datoria să arătăm că materialul pe care se sprijină și care

¹⁹ Față de datele anterior comunicate (1964 și 1967) s-au modificat cifrele pentru Iustinian și Iustin II, prin reatribuirea unui grup de cinci monede ce au trecut la domnia celui de al doilea. Mici modificări de detaliu s-ar putea să mai apară necesare la ultima verificare dinaintea de editarea catalogului. Nădăjduim că ele nu vor afecta esențialul datelor pe care le folosim astăzi.

²⁰ Primul care a operat la noi în țară, cu acest procedeu a fost Bucur Mitrea în comunicarea *Unele aspecte ale circulației monetare bizantine timpurii la Dunărea de Jos*, ținută în cadrul Secției de epigrafie și numismatică a Institutului de Arheologie din București, în 1966.

este de considerat, fără excepție, dobrogean ca proveniență, reprezintă în fond o secțiune în circulația monetară a epocii. Se poate pune întrebarea dacă se poate opera cu rezultatele obținute, adică dacă și în ce măsură pot fi ele considerate drept tipice. Noi considerăm că da, cu atât mai mult cu cât, în linii mari, ele sînt confirmate de studiul monedelor bizantine de bronz de la Dinogetia și Histria, întreprins de Bucur Mitrea²¹, chiar dacă anumite deosebiri există.

Pentru a reveni la Anastasius, începem prin a înregistra o situație paradoxală și anume numărul relativ scăzut al monedelor de la acest împărat, despre care se știe că a avut o grijă deosebită față de zona care ne reține atenția, bine pusă în lumină de studiile din ultimii ani²². Chiar dacă recalculăm coeficientul numai pentru anii de după reformă nu obținem decît 0,95. Coeficientul este de altfel scăzut și la Dinogetia.

O explicație trebuie să existe și am putea avea deocamdată în vedere politica strictă de economii a împăratului²³ și răscoala lui Vitalian, 513–518, care a zdruncinat puternic ultimii ani de domnie ai lui Anastasius și care în

fond, era o consecință a acestora, chiar dacă îmbrăca o haină religioasă și chiar dacă promotorul ei avea serioase ambiții personale²⁴.

Numărul destul de mare de monede de la Iustin I este explicabil pentru o domnie în general liniștită. Chiar dacă în procente avem doar 12,34⁰/₀ din total, avem însă mărturia edificatoare a coeficientului monedă/an 3.

A doua situație paradoxală, sau numai aparent paradoxală, o înregistrăm în vremea lui Iustinian. Chiar dacă în *De aedificiis*, Procopiu din Caesarea îi va fi pus în seamă și realizări ale unora din predecesori, prezența activă a Bizanțului în Dobrogea s-a făcut puternic simțită²⁵. Numărul monedelor de la Iustinian este cantitativ vorbind, apreciabil, și aceasta explică eroarea mai veche de a considera începutul și perioada de vîrf a circulației monetare în răstimpul acestei lungi domnii²⁶, sau eroarea mai nouă de a considera că numărul cel mai mare de monede este din timpul ei²⁷, ceea ce creează o falsă impresie. Și în colecția Muzeului constantinean, pe care am examinat-o, monedele de la Iustinian reprezintă într-adevăr 23,04⁰/₀, depășite doar de cele de la Iustin II, 27,98⁰/₀. Coeficientul an/domnie 1,43 este însă mult mai scăzut decît cele înregistrate pentru vremea lui Iustin I și vremea lui Iustin II, rămînînd chiar sub cel din timpul lui Tiberiu II Constantin. Ținînd seama de această situație va trebui să încercăm explicarea fenomenului.

Ni se pare că trebuie să avem în vedere două realități, în fond legate una de cealaltă și care, împreună, ne pot da măcar un început de explicație. Ne gândim la presiunea tot mai accentuată a unor populații în migrație asupra liniei Dunării și a Dobrogei, în cazul nostru, care au creat momente dificile pentru imperiu, mai ales în a doua jumătate a domniei lui Iustinian. Această presiune s-a concretizat în incursiuni care au dus la distrugerii de cetăți și, este a doua realitate, la îngropări de tezaure²⁸. Două repere cronologice par asigurate: anul incendiului de la Dinogetia (ultima monedă din 557/558 după care reapar

²¹ Monedele descoperite la Dinogetia trebuiau să vadă lumina tiparului în primul volum al monografiei *Dinogetia*, București. O aminare de ultimă oră, ne-a privat de posibilitatea folosirii în cele mai bune condițiuni a acestui important material, care rămîne încă inedit. Am utilizat notele noastre la comunicarea sus citată. În studiul său Bucur Mitrea proceda la foarte utile comparații cu materialele de la Histria și Sucidava. Ca să ne rezumăm aici la Histria, vom arăta că în afară de monedele publicate cu toate datele de S. Dimitriu, *op. cit.*, p. 472 și de cele publicate de H. Nubar, *Monede bizantine de la începutul secolului al VII-lea și sfîrșitul cetății Histria*, în „Studii și cercetări de numismatică”, III, 1960, p. 183–193, există numeroase mențiuni în rapoartele de săpături ale șantierului. În așteptarea publicării integrale a monedelor bizantine descoperite la Histria, pînă în 1959, în volumul III al monografiei *Histria*, se poate folosi conspectul realizat pe baza notelor de inventar de la Institutul de Arheologie (B. Mitrea, C. Preda, H. Nubar, V. Canarache) de Aurelian Petre, *Quelques données archéologiques concernant la continuité de la population et de la culture romano-byzantines dans la Scythic Mineure au VI-e et VII-e siècles de notre ère*, în „Dacia, N.S.,” VII, 1963, p. 319–321. Pentru descoperirile de după această dată vezi Gh. Poenaru Bordea, *Numismatică și distrugerea Histriei în secolul al III-lea e. n.*, în „Studii și cercetări de numismatică”, V, 1971, p. 110, și idem, *op. cit.*, în „Pontica”, IV, p. 332–334.

²² I. Barnea, *Contributions to Dobroudja History under Anastasius I*, în „Dacia, N.S.” IV, 1960, p. 363–374; Em. Popescu, *O inscripție de la Anastasius I descoperită la Histria*, în „Studii clasice”, VIII, 1966, p. 197–206; I. Barnea, *op. cit.*, în *Istoria Dobrogei*, II, p. 410–415.

²³ Cîteva date generale la W. Wroth, *op. cit.*, I, p. XIII. I. Barnea, cînd vorbește de „numărul însemnat de monede din timpul lui Anastasius descoperite în Dobrogea, iar uneori și în stînga Dunării”, *op. cit.*, p. 411, nu are în vedere nici o situație comparativă. Asupra numărului relativ scăzut de monede de la Anastasius se va vedea Gh. Poenaru Bordea, *op. cit.*, în „Pontica”, IV, p. 326.

²⁴ I. I. Russu, *Obîrșia și răscoala lui Vitalianus*, în „Omagiu lui P. Constantinescu-Iași”, București, 1965, p. 133–139 și I. Barnea, *op. cit.*, în *Istoria Dobrogei*, II, p. 412–414.

²⁵ Pentru o informare rapidă I. Barnea, *op. cit.*, în *Istoria Dobrogei*, II, p. 420–429.

²⁶ Așa, de exemplu, Const. Moisil, *op. cit.*, în „Académie Roumaine, Bulletin de la Section Historique”, XI, 1924, p. 210; vezi însă și I. Minea, *op. cit.*, p. 107–109.

²⁷ Ir. Dimian, *op. cit.*, p. 204.

²⁸ Pentru situația de pe teritoriul Bulgariei de astăzi vezi J. Juroukova, *Les invasions slaves au sud du Danube d'après les trésors monétaires en Bulgarie*, în „Byzantinobulgarica”, III, 1969, p. 255–262. Vezi mai jos notele 40 și 41.

Fig. 2. Iustinian, follis emis la Constantinopol în anul 539/540 (mărit).

în timpul lui Iustin II)²⁹ și 561/562, data ultimei monede din tezaurul de la Topalu³⁰. Mai dificil este să propunem o dată fermă pentru incendiul constatat la Histria cam pentru aceeași perioadă, unde o monedă din 561/562 nu este în poziție certă și unde lipsa monedelor de după 559 oricum nu se constată, așa cum ea nu apare generală nici pentru Dobrogea³¹. Înainte de un studiu special este greu de spus mai mult decât că data nivelului de arsură trebuie să fie mai târzie de 543/544, data ultimei monede aparținând sigur nivelului incendiat³². Din literatura de specialitate mai veche se cunoaște un alt tezaur, tot de monede de bronz, descoperit la Satu Nou (jud. Tulcea) despre care știm numai că se compunea din 25 de monede de la Iustinian³³.

Dispariția din circulație a unor cantități de monede, mai mari decât ne închipuim în acest moment³⁴, ar putea da o explicație coeficientului monedă/an scăzut din perioada acestei domnii. Notăm că pentru nominalul **M** s-a constatat o evoluție, tinzând spre treptata sa reducere³⁵, care nu face decât să consfințească consecințele pe plan monetar ale politicii prea costisitoare, aventuroasă și în final falimentară, a celui numit uneori Iustinian cel Mare. Dacă monedele din colecția Muzeului de arheologie din Constanța sînt în general repartizate uniform pe parcursul domniei este totuși de semnalat că după 545/546 există o serie de lacune de cîte un an, care poate nu sînt cu totul lipsite de semnificație, deși orice generalizare ni se pare din acest punct de vedere imprudentă.

A duce mai departe discuția, la nivelul actual al informației noastre, ar însemna să încălcăm noi înșine îndemnul pe care-l făceam cu alt prilej³⁶ de a se căuta soluții de la caz la caz, socotind atunci că tentația ancorării la situația de la Dinogetia și a altor situații dobrogene ar fi nepotrivită, existînd și multe alte posibilități în istoria agi-

tată a epocii. Precizăm aici că, în concepția noastră, numai analiza datelor arheologice și a situației exacte a monedelor, studiate în detaliu, poate oferi soluții cronologice pentru o așezare sau alta, date a căror înmulțire poate duce la stabilirea direcției și poate în final, la stabilirea itinerariului raidurilor de pradă bulgare, slave, kutrigure, avarie sau altele.

După domnia lui Iustinian, înregistrăm în vremea lui Iustin II pentru Dobrogea, o creștere deosebită a numărului monedelor de bronz, reprezentînd numărul cel mai mare ca cifră absolută în exemplare, 68, adică 27,98%, din total și avînd drept corespondent un coeficient monedă/an de 5,23, mult mai ridicat decât cele înregistrate pînă la această domnie, ca să nu mai vorbim de cele de după ea. Situația ar putea apare drept o eroare, măcar celor obișnuiți cu vechile impresii, la care trebuie imediat să atragem atenția că cifrele sînt riguros stabilite și mai mult decât atît, că ele se bucură de confirmarea deplină a celor la care a ajuns Bucur Mitrea pentru Dinogetia și Histria. Este vorba deci de o realitate, măcar pentru loturile fără tezaure monetare, pe care o putem considera valabilă în Dobrogea în ansamblul ei, sub rezerva unei eventuale desmințiri de către loturi de monede mai numeroase și mai semnificative decât cele avute aici în vedere, de luat în totalitatea lor, ceea ce, dacă nu ne apare cu totul imposibil, ne pare oricum puțin probabil.

Cum s-ar explica acest aflus de monede în vremea unei domnii în timpul căreia, cu excepția unei incursiuni a avarilor în 566³⁷, nu este de semnalat nici un eveniment important? Poate tocmai prin aceasta. Vom căuta să ne explicăm. Avem în vedere în primul rînd, existența unei perioade de liniște, în care deci nici o amenințare serioasă nu a venit să tulbure viața normală din regiunea dintre Dunăre și Marea Neagră, destul de puternic lovită în anii precedenți. În al doilea rînd, s-ar putea ca o anumită tendință inflaționistă, să fi urmat perioadei atît de agitate din vremea lui Iustinian.

Dacă această impresie este valabilă și constatarea că o oarecare lipsă a numerarului s-a făcut simțită spre sfîrșitul domniei precedente, sume mari fiind poate scoase din circulație prin teaurizare, nu este inexactă, am avea de a face cu o umplere bruscă a unui gol relativ de circulant. S-ar mai putea avea în vedere și sugestia făcută de Ion

²⁹ I. Barnea, *L'incendie de la cité de Dinogetia au VI-e siècle*, în „Dacia, N.S.,” X, 1966, p. 237–259; idem, *op. cit.*, în *Istoria Dobrogei*, II, p. 429–430 cu izvoarele acolo citate.

³⁰ Ir. Dimian, *op. cit.*, p. 191–192, de pus poate, după noi, în legătură cu invazia huno-bulgară din 562, ca cel mai timpuriu eveniment plauzibil. Asupra acesteia I. Barnea, *op. cit.*, p. 430.

³¹ Gh. Poenaru Bordea, *op. cit.*, în „Pontica,” IV, 1971, p. 326–327.

³² Al. Suceveanu, C. Scorpan, *op. cit.*, p. 164 nota 14 și p. 167 și Gh. Poenaru Bordea, *op. cit.*, în „Pontica,” IV, 1971, p. 333 nr. 39.

³³ Const. Moisil, *op. cit.*, în „Buletinul Societății Numismatice Române,” XI, 1914, nr. 21. p. 55.

³⁴ Simptomatică ar fi în acest sens existența unor imitații de genul celei publicate de W. Knechtel, *op. cit.*, în „Buletinul Societății Numismatice Române,” X, 1913, nr. 19, p. 17, din păcate fără proveniență, evident dacă ele s-ar înmulți în descoperiri sigure din Dobrogea.

³⁵ D. M. Metcalf, *The Metrology of Justinian follis*, în „The Numismatic Chronicle,” seria VI, vol. XX, 1960, p. 217–219.

³⁶ Gh. Poenaru Bordea, *op. cit.*, în „Pontica,” IV, p. 327, nota 40.

³⁷ Vezi I. Barnea, *op. cit.*, în *Istoria Dobrogei*, II, p. 431. Tezaurul de la Gropeni, din stînga Dunării, publicat de Ir. Dimian, *op. cit.*, p. 193–194, cu ultima monedă din 576/577, este de pus în legătură cu trecerea lui Baian, în 578, din dreapta în stînga Dunării și cu conflictul slavilor cu avarii, terminat catastrofal pentru cei dintii. Pentru evenimentele istorice, vezi I. Barnea, *op. cit.*, în *Istoria Dobrogei*, II, p. 432. Interpretarea tezaurului ne aparține. Oricum, Dobrogea pare să nu fi avut de suferit, acțiunea violentă a avarilor petrecîndu-se pe malul opus al Dunării.

Fig. 3. Iustin II, follis emis la Constantinopol în anul 568/569 (mărit).

Barnea³⁸, că suprimarea subsidiilor plătite anterior kuiturilor, utigurilor și avarilor a putut necesita o întărire a forțelor armate locale, presupunând, sperăm că înțelegem bine ideea, o stimulare a interesului lor cu oarecari sume de bani.

Chiar dacă încercarea noastră de a explica realitatea va mai avea poate nevoie de îmbunătățiri, în numele ei avem însă datoria să privim în altă lumină acești ani și să încercăm în studii viitoare o reazăzare a interpretărilor, cu sprijinul eventual al unor noi date arheologice. Știm însă de pe acum că există la Histria, un al doilea nivel, datînd din secolul VI, încă destul de înfloritor³⁹.

În ce privește domnia lui Tiberiu II Constantin (578–582) avem de arătat că în ciuda faptului că monedele sale sînt relativ rare, abia 9 exemplare, adică 3,7% din monedele aflate la Muzeul din Constanța, pentru perioada avută în vedere în acest studiu, lor le corespunde un coeficient monedă/an destul de ridicat, 1,8, deci mai mare decît cel înregistrat sub Iustinian care era de 1,3. Am spune că datele stau, într-un fel, sub semnul unei ambiguități, mai mult aparentă decît reală, avînd în vedere coeficientul pe de o parte mai ridicat decît pentru domnia lui Iustinian și pe de altă parte, scăderea bruscă înregistrată față de domnia lui Iustin II.

Dacă am apreciat just pînă acum cifrele oferite de secțiunea prin circulația monedei bizantine de bronz în Dobrogea secolelor V-VII și explicațiile date jocului de valori în perioada Iustin I – Iustinian – Iustin II sînt valabile, avem elemente pentru a depăși dilema pe care ar părea că o pune perioada 578–582. Reamintim că perioada domniei lui Iustinian mai ales cea de a doua jumătate a ei, am considerat-o singura cu adevărat critică pentru Dobrogea, chiar dacă la noi nu s-a produs, se pare, situația dezastruoasă de pe o mare parte a teritoriului de azi al Bulgariei⁴⁰. Scăderea bruscă este deci elementul esențial și apropierea de cifrele din vremea lui Iustinian nu face decît să sugereze explicația ei justă. Considerăm simptomatic faptul că în continuare nu mai înregistrăm nici o îmbunătățire, ci dimpotrivă scăderile devin constante, căci monedele de la Mauriciu Tiberiu sînt numai aparent numeroase. De altfel exact în această perioadă, încep marile

³⁸ Exprimată într-o intervenție la discuțiile prilejuite de comunicarea lui B. Mitrea citată la nota 20.

³⁹ Spre exemplu Al. Suceveanu, C. Scorpan, *op. cit.*, p. 162–164.

⁴⁰ Dacă J. Juroukova, *op. cit.*, p. 255, nu se înșală cînd afirmă „Un éventuel tableau graphique de la circulation monétaire en Bulgarie au VI-e s. nous montrerait que le point culminant de la frappe de monnaies se situe sous Justinien I-er. Les trouvailles monétaires diminuent ensuite progressivement sous Justin II, Tibère Constantin et Maurice Tibère pour disparaître complètement sous Phocas”. Vezi și detaliile situației, p. 256 și urm.

dificultăți care duc la prăbușirea, vom vedea că temporară, a limesului dunărean. Era începutul sfîrșitului.

Devenind în 578 stăpîni sclavinilor și apoi în 582 stăpîni la Sirmium, avarii ajung stăpîni ai Balcanilor, constituindu-și prin antrenarea slavilor o forță de șoc care va acționa cu efecte de tăvălug⁴¹. Fără a intra aici în prea multe amănunte în legătură cu situația politică și militară a Imperiului Bizantin, în general bine cunoscute la noi, vom arăta că armata lui Mauriciu Tiberiu pare a-și fi pierdut unul după altul punctele de sprijin de pe linia Dunării, în ciuda tentativei disperate de a menține echilibrul, în ciuda unor succese fără a doua zi și chiar dacă, în ultimă instanță, o răscoală a soldaților și ambiția lui Focas și nu o înfrîngere pe cîmpul de luptă, pecetluiesc catastrofa care plutea în aer.

Dacă moneda, pe care am comentat-o în chip special, ne-a dat dovada că orașul Tropaeum, poate distrus în 586/587, deși nu mai putem fi așa de siguri cum era altă dată V. Pârvan, fiind acum nevoie de situații arheologice clare, a avut de jucat un rol și în continuare, eventual pînă la dezastrul din 602/603⁴², este poate cazul să ne întrebăm dacă momentul 587 a fost atît de grav în Dobrogea cum se credea. Oricum, invazia nu pare a fi avut efecte catastrofale pe litoral și ne întrebăm cum s-a putut data recent unul din nivelele de incendiu de la Histria, și încă fără nici o discuție specială, în 587⁴³, cînd data de 602/603 era

⁴¹ I. Barnea, *op. cit.*, p. 432–433, cu bibliografia acolo citată. Vezi și G. Cankova-Petkova, *Sur l'établissement des tribus slaves du groupe bulgare au Sud du Bas-Danube*, în „Études Historiques” (Académie des Sciences de Bulgarie), IV, p. 143–166. Față de încercarea autoarei, p. 146 și nota 26 credem că trebuie să rămînem la interpretarea lui I. Nestor, *La pénétration des Slaves dans la Péninsule Balkanique et la Grèce continentale*, în „Revue des Etudes Sud-Est Européennes”, I, 1963, 1–2, p. 45–46, chiar dacă nu este aici locul pentru o analiză amănunțită a acestor probleme.

⁴² Gh. Poenaru Bordea, *Quelques monnaies trouvées à Adamclissi et la fin de Civitas Tropaeusium*, în „Dacia, N.S.”, XII, 1968, p. 409–411; I. Barnea, *op. cit.*, în *Istoria Dobrogei*, II, p. 433, urma încă, fără dubiu, interpretarea lui V. Pârvan, *op. cit.*, p. 190–191, cu toate că A. Petre, *op. cit.*, p. 334, înclinase, în treacăt, către 600–602. Săpăturile intense începute în vremea din urmă în cetate, vor lămuri, desigur, dacă nu au și făcut-o cumva, detaliile acestei probleme. Ni se pare interesant să arătăm că N. Iorga, *Histoire des Roumains et de la romanité orientale*, II, p. 309–310, nu dă impresia să fie prea convins că și Tropaeum a fost distrus, menționînd orașul în text, ci doar într-o notă. De asemenea, marele nostru istoric aprecia că: „La preuve que la „destruction” dont parlent les sources byzantines, à Bononia, Ratiaria, Aquae, Durostorum, Zaldapa et Marcianopolis, est tout à fait relative c'est qu' aussitôt après la grande invasion avarie un milieu roman intact est rencontré, dans une nouvelle campagne contre les slaves par le général byzantin Priskos, sous l'énergique empereur capadocien Maurice”. Vezi și p. 311–315.

⁴³ Iorga Stoian, Mihai Simpetru, *Săpăturile din 1961 și 1963 efectuate în sectorul central al cetății Histria (D)*, în raportul Emil Con-

Fig. 4. Mauriciu Tiberiu, follis emis la Antiohia în anul 590/591 (mărit).

asigurată de mult⁴⁴. De altfel faptul că al doilea nivel de incendiu al perioadei bizantine la Histria este într-adevăr din acești ani a fost confirmat, dacă mai era nevoie, de săpătura din sectorul central, efectuată în 1969–1970, care a oferit o monedă de la Mauriciu Tiberiu din 592/593 și care scoate, credem, definitiv din discuție teza unei distrugerii în 587⁴⁵. Acțiunea din 587, dacă a avut efecte în regiunea dintre Dunăre și mare, le-a avut numai în sudul Dobrogei, și în acest sens ne-am gândi că data ultimei monede la Pirjoaia, 584/585, dacă nu va fi desmințită în viitor, ar părea să ne confirme⁴⁶. De altfel știm că Durostorum a fost atunci distrus. Cert este că Dinogetia depășește primejdia și garnizoana bizantină se menține pînă în 591/592, de cînd datează ultimele monede⁴⁷.

Vom menționa aici și tezaurul de la Mauriciu Tiberiu descoperite la nord de Dunăre, depășind astfel cadrul geografic pe care ni l-am impus. Deosebit de interesant ne pare tezaurul de la Șocariciu, găsit în stînga Dunării, aproape de vadurile de la Ostrov și Pirjoaia, ale cărui ultime monede sînt din 594/595 și care a fost bine pus în legătură cu evenimentele din 596⁴⁸. Tezaurul de la Movileni, încheiat în 598/599⁴⁹, trebuie racordat cu ultima fază a războiului cu avarii și anume cu acțiunea bizantină la nord de Dunăre. De altfel, depărtîndu-ne spre vest, adăugăm că și fortăreața bizantină de la Celei rezistă măcar pînă în 598⁵⁰.

În 602/603 pătrunderea foarte adîncă a adversarilor imperiului, ilustrată printr-o sumă de tezaur de la Histria și din zona litorală a Bulgariei⁵¹, mai ales în condițiile în care între Dunăre și Balcani, în regiunea centrală a Bulgariei de astăzi, pătruseseră masiv populațiile slave, dar nu numai ele, într-un proces de durată început probabil încă din vremea deceniului al cincilea al secolului al VI-lea, făcea absolut necesară, restabilirea controlului bizantin pe litoralul Mării Negre și la Dunărea de Jos, regiunea dobrogeană căpătînd o importanță strategică vitală. Revenirea aproape imediată a imperiului a fost documentată pe baze numismatice la Histria mai întîi⁵² apoi

la Callatis⁵³ și Tomis⁵⁴ pentru zona litorală, precum și în mai multe puncte de pe linia Dunării sau în apropierea acesteia⁵⁵, ceea ce reprezintă dovada de netăgăduit a existenței unui control bizantin asupra Dobrogei⁵⁶.

Monedele de la Focas în număr de 10 în colecția Muzeului din Constanța, reprezentînd 4,11‰ din materialul numismatic al perioadei secolelor VI-VII au, în consecință, un coeficient redus monedă/an doar 1,1. Încă mai rare decît ele sînt cele de la Heraclius, 7 exemplare, 2,88‰, coeficient 0,22.

Data fiind zdruncinarea stăpînirii bizantine în 602/603, numărul mic al monedelor descoperite și situarea mai ales pe litoral și pe linia Dunării a celor cu proveniență cunoscută, ni se părea potrivit să păstrăm o oarecare prudență în legătură cu caracterul stăpînirii bizantine din vremea împăraților Focas și Heraclius⁵⁷. Arătăm aici însă, fără a intra în detalii, că și pentru perioada precedentă cunoștințele noastre sînt cu mult mai bune în privința zonelor marginale ale regiunii de care ne ocupăm. Pe de altă parte o monedă de la Heraclius, din anul 614/615, descoperită la Pantelimonul de Sus (Ulmetum)⁵⁸, furnizează o probă foarte importantă, în sensul nu numai al unui control eficace dar chiar, poate, al unei stăpîniri efective⁵⁹. Înmulțirea probelor, pe care o așteptăm cu mare interes, ar fi bine să dea acestui fel de a vedea lucrurile, întărirea care le-ar face de nezdruccinat. Ele nu se acumulează însă cu ușurință, căci din punctul de vedere al circulației monetare, ne apare clară continuarea scăderii volumului ei, pînă la limite aproape catastrofale.

Existența la Histria a încă două nivele după incendiul avaro-slavic din 602/603⁶⁰ ne dă certitudinea unor viitoare posibilități de corelare precisă între arheologie și numismatică. E greu de precizat încă data exactă cînd se termină primul dintre aceste nivele și implicit cînd începe al doilea. Rămîne problematică și data finală. Pentru sfîrșitul Histriei s-au avut în vedere sfîrșitul veacului sau sfîrșitul domniei lui Heraclius⁶¹. Aceste date ar putea fi valabile pentru primul nivel. Cum însă ultima monedă de la Histria este din 613/614 o dată timpurie nu este de exclus cu hotărîre, măcar pentru moment. Dacă așa ar sta lucrurile o ultimă distrugere spre sfîrșitul domniei lui Heraclius ar mai putea să fie posibilă. Oricum însă, ne pare instructiv să arătăm că monedele descoperite la Callatis depășesc deceniul de început al domniei lui Heraclius datîndu-se, două dintre ele, în 628/629 și 630/631, făcînd legătura cu ultima perioadă pe care ne propunem s-o examinăm aici.

⁵³ Oct. Iliescu, *Descoperiri monetare*, în „Studii și cercetări de numismatică”, II, 1958, p. 453–454, nr. 13; I. Barnea, *Descoperiri arheologice din epoca feudală la Mangalia*, în „Materiale și cercetări arheologice”, VI, 1959, p. 905. Gh. Poenaru Bordea, Al. Popeea, prin comunicările citate mai sus la nota 12, au completat tabloul cu o monedă de la Focas.

⁵⁴ Gh. Poenaru Bordea, *Note numismatice dobrogene*, în „Studii și cercetări de numismatică”, IV, 1968, p. 400, nr. 11, și notele 12 și 14, unde se anticipează asupra materialului din lucrarea abia citată. Adăugă moneda de la Focas amintită de B. Mitrea, *Descoperiri*, în „Studii și cercetări de istorie veche”, 17, 1966, 2, p. 424, nr. 49—„Dacia, N. S.” X, 1966, p. 412 și o alta, de la același împărat, provenind din Constanța sau din împrejurimi, în „Studii și cercetări de istorie veche”, 21, 1970, 2, p. 333, nr. 4—„Dacia, N. S.”, XIV, 1970, p. 469.

⁵⁵ Ir. Dimian, *op. cit.*, în „Studii și cercetări de numismatică”, I, 1957, p. 195 și 200; A. Petre, *op. cit.*, p. 348, la care adăugă moneda de la Heraclius descoperită la Nufărul, B. Mitrea, *Descoperiri*, în „Studii și cercetări de istorie veche”, 17, 1966, 2, p. 425, nr. 36—„Dacia N. S.”, X, 1966, p. 413.

⁵⁶ Gh. Poenaru Bordea, *op. cit.* în „Studii și cercetări de numismatică”, IV, 1968, p. 403. După A. Petre, *op. cit.*, p. 350, criza ar fi durat între 602–610, fiind depășită abia sub Heraclius.

⁵⁷ Gh. Poenaru Bordea, *loc. cit.*

⁵⁸ B. Mitrea, *Descoperiri*, în „Studii și cercetări de istorie veche”, 17, 1966, 2, p. 426, nr. 60—„Dacia, N. S.”, X, 1966, p. 413 care confirmă și vine să precizeze rezultatele la care a ajuns A. Petre, *op. cit.*, p. 334–335, reanalizînd rezultatele vechilor cercetări ale lui V. Pârvan.

⁵⁹ Pe linia unei interpretări din 1967 a lui A. Petre, susținută într-o comunicare la Institutul de studii sud-est europene. Vezi și I. Barnea, *op. cit.*, în *Istoria Dobrogei*, II, p. 439–440. Descoperirile monetare din Moldova, vezi Dan Gh. Teodor, *loc. cit.* la nota 49, ar putea fi și ele aduse în sprijin.

⁶⁰ Al. Suceveanu, C. Scorpan, *op. cit.*, p. 157–162; Gh. Poenaru Bordea, *op. cit.* în „Pontica” IV, 1971, p. 329, cu unele timide sugestii.

⁶¹ H. Nubar, *op. cit.*, p. 192; A. Petre, *op. cit.*, p. 320–321; cf. I. Barnea *op. cit.*, în *Istoria Dobrogei*, II, p. 443.

⁶² Oct. Iliescu, *op. cit.*, în „Studii și cercetări de numismatică”, II, 1958, p. 453–454, nr. 13; I. Barnea, *op. cit.*, în „Materiale și cercetări arheologice” VI, 1959, p. 905, plasează eronat toate trei monedele în anul 612/613, de cînd datează doar prima dintre ele.

durachi și colaboratori, *Șantierul arheologic Histria*, în „Materiale și cercetări arheologice”, IX, 1970, p. 188, fig. 8, probabil pe baza constatării, p. 189–190, „în ultimul nivel, tot în strada B, în sondajul N, s-a descoperit o monedă de la Mauriciu Tiberiu, bătută în anul 589 (sic! precizie uluitoare; este vorba sau de 588/589 sau de 589/590) ce aparține nivelului general de refacere”. Mult prea puțin pentru a forța decizia. I. Barnea, *op. cit.*, în *Istoria Dobrogei*, II, p. 433, arată că: „orașele de pe țărmul mării și, pe cît se pare, și cele din jumătatea de nord a Dobrogei, n-au căzut pradă atacului din 586–587 al acestora. Pentru pagina citată precizăm că moneda de la Tropaeum nu e din 586, ci din 586/587, iar cea de la Dinogetia, vezi nota 52, este din 591/592. Pentru Ulmetum, vezi mai jos nota 58.

⁴⁴ S. Dimitriu, *op. cit.*, p. 472; o discuție amplă cu documentarea arheologică și numismatică la A. Petre, *op. cit.*, p. 319–323.

⁴⁵ Al. Suceveanu, C. Scorpan, *op. cit.*, p. 159 și 164; Gh. Poenaru Bordea, *op. cit.*, în *Pontica*, IV, p. 334, nr. 51.

⁴⁶ B. Mitrea, *Descoperiri*, în „Studii și cercetări de istorie veche”, 17, 1966, 2, p. 426, nr. 61—„Dacia, N. S.”, X, 1966, p. 414.

⁴⁷ B. Mitrea, comunicarea citată la nota 20; I. Barnea, *op. cit.*, în *Istoria Dobrogei*, II, p. 433.

⁴⁸ Ir. Dimian, *Tezaur de monede bizantine găsite la Șocariciu*, în „Studii și cercetări de numismatică”, II, 1958, p. 415–416, preocupat de prețul piinii la Constantinopol, pierde total din vedere împrejurarea că tezaurul monetare sînt documente istorice de primă importanță. Interpretarea istorică la I. Barnea, *op. cit.*, în *Istoria Dobrogei*, II, p. 436, nota 59.

⁴⁹ Ir. Dimian, în „Studii și cercetări de numismatică”, I, 1957, p. 194–195, tot fără interpretare. Așteptăm cu nerăbdare publicarea tezaurului de la Horgești, jud. Bacău pentru care vezi deocamdată B. Mitrea, *Descoperiri*, în „Studii și cercetări de istorie veche”, 20, 1969, I, p. 171, nr. 69—„Dacia N. S.” XIII, p. 552 (Mauriciu Tiberiu) și Dan Gh. Teodor, *Regiunile răsăritene ale României în secolele VI–VII*, în „Memoria antiquitatis”, I, 1969, p. 199 (Focas). Pentru descoperirile de monede bizantine din Moldova vezi idem, *Elemente și influențe bizantine în Moldova din secolele VI–XI*, în „Studii și cercetări de istorie veche”, 21, 1970, 1, p. 112–114.

⁵⁰ D. Tudor, *Oltenia romană*, ed. III, București, 1968, p. 442 și 474. N. Iorga, *op. cit.*, p. 315–317, stăruie asupra ideii că Dunărea era încă romană; cf. Hélène Ahrweiler, *Byzance et la Mer*, Paris, 1966, p. 8–12.

⁵¹ J. Juroukova, *op. cit.*, p. 262–263; idem, *Particularités dans la circulation des monnaies byzantines du VI–VIIe s. sur le littoral occidental de la Mer Noire*, în „Byzantinobulgaria”, II, 1966, p. 223–227.

⁵² Em. Condurachi, *Histria à l'époque du Bas – Empire d'après les dernières feuilles archéologiques*, în „Dacia, N. S.” I, 1957, p. 262; H. Nubar, *op. cit.*, în „Studii și cercetări de numismatică”, III, 1960, p. 183–193; A. Petre, *op. cit.*, p. 324–334. Adăugă B. Mitrea, *Descoperiri*, în „Studii și cercetări de istorie veche”, 20, 1969, 1, p. 171, nr. 68—„Dacia, N. S.”, XIII, 1969, p. 551–552.

Înainte de a trece în revistă puținele date de care dispunem pentru restul veacului, să încheiem cercetarea pentru care colecția Muzeului de arheologie din Constanța ne-a furnizat datele principale cu situația atelierelor monetare prezente pe ansamblul perioadei. Cifrele de mai jos se bucură în liniile lor esențiale de confirmarea datelor obținute la Dinogetia.

Constantinopol	= 116 exemplare	= 47,73%
Nicomedia	= 40 exemplare	= 16,46%
Thessalonic	= 21 exemplare	= 8,64%
Cyzic	= 14 exemplare	= 5,76%
Antiohia	= 8 exemplare	= 3,29%
Alexandria	= 1 exemplar	= 0,41%
Cartagina	= 1 exemplar	= 0,41%
Roma?	= 1 exemplar	= 0,41%

Încă 5 exemplare cu nominalul de 5 *nummia*, cu monograma combinată a lui Iustin II și a Sofiei, reprezentând 2,50% sînt în majoritate emise la Constantinopol, deci totalul monedelor din acest atelier se apropie de 50%. Un număr de 36 exemplare, reprezentînd 12,75%, au rămas nedeterminate din acest punct de vedere.

Problemele ridicate de ultimul nivel de la Histria și care-și așteaptă rezolvarea definitivă de la viitoarele cercetări, creează, avem totuși impresia, premisele unei soluții arheologice pentru prelungirea stăpînirii bizantine sub forma controlului pe litoral și pe Dunăre, în spiritul în care Nicolae Iorga vedea lucrurile pe baza textului din Theophanes, pînă la pătrunderea bulgarilor în 679–680 și constituirea primului lor țarat în 681⁶³. Cu toată posibilitatea pînă care o lăsam deschisă mai sus, acest nivel nu este exclus nici să fie de corelat, măcar ca o ipoteză de lucru, cu perioada domniilor lui Constans II și Constantin IV, oricum mai verosimil decît cu urmele sporadice din secolele XII–XIII⁶⁴, ceea ce este de altfel desmîntit și de descoperirile arheologice ce-l caracterizează.

Probele privind existența monedelor de la acești împărați pentru Dobrogea și mai ales pentru Tomis nu lipseau; era vorba însă în principal de monede de aur⁶⁵, care s-au găsit și în ținuturi din afara granițelor imperiului, uneori foarte îndepărtate, unde, începînd de la Heraclius, apar atît sub forma de monede izolate, și mai ales, sub formă de tezaure⁶⁶. Fără a stăruir prea mult aici, amintim doar descoperirea recentă la noi în țară a tezaurului de podobe și monede de argint de la *Priseaca*⁶⁷, ne pare că dacă am fi avut doar monede de metal prețios, posibilități de a nega o stăpînire a imperiului, chiar în Dobrogea, nu ar fi lipsit. De aceea un preț mai mare îl au în ochii noștri monedele de bronz. Venind să confirme cunoștințele anterioare⁶⁸, două monede una de la Constans II, dintr-o colecție formată la Constanța⁶⁹ și o alta de la Constantin IV

⁶³ N. Iorga, *op. cit.*, p. 365; N. Bănescu, "Ὀγλῦς — Oglu: le premier habitat de la horde d'Asparuch dans la région du Danube, in „Byzantion”, XXVIII, 1958, p. 433–440; P. Diaconu, *Réalités archéologiques et considérations historiques*, in „Revue Roumaine d'histoire”, V, 1966, 3, p. 488; I. Barnea, *op. cit.*, in *Istoria Dobrogei*, II, p. 445.

⁶⁴ C. Preda, *Urme de viață la Histria din sec. XII–XIII*, in „Studii și cercetări de istorie veche”, V, 1954, 3–4, p. 531–537.

⁶⁵ Vezi bibliografia indicată la Gh. Poenaru Bordea, *Monede bizantine din Dobrogea provenite dintr-o mică colecție*, in „Studii și cercetări de numismatică”, IV, 1968, p. 407, nota 8. De mare importanță este tezaurul conținînd discul episcopului de Tomis, Paternus, așa cum a fost reinterpretat de I. Barnea, *op. cit.*, in *Istoria Dobrogei*, II, p. 498–499.

⁶⁶ Cu titlu de exemplu amintim tezaurele din această perioadă de la Szegedin și Torontol pentru care vezi Sawyer McA. Mosser, *A Bibliography of Byzantine Coin Hoards*, in colecția „Numismatic Notes and Monographs”, 67, New-York, 1935, p. 86 și 89 și piesa izolată de la Heraclius găsită în Carpații polonezi la Żółków, asupra căreia Tadeusz Kałkowski, in „Wiad. Num.” XIII, 1969, 1 (47), p. 46–47 și Ștefan Skowronek, *Solid byzantynski z Żółkowa nad Wisłowa*, in „Acta Archeologica Carpathica”, XI, 1969, 1, p. 128–129. Probleme speciale ridică tezaurul de la Voinești, jud. Vaslui, Ir. Dimian, *op. cit.*, in „Studii și cercetări de numismatică”, I, 1957, p. 196.

⁶⁷ Publicat de M. Butoi, *Un tezaur de monede și obiecte de podoba din secolul al VII-lea descoperit în comuna Priseaca, Slatina*, in „Studii și comunicări”, Pitești, I, 1968, p. 97–103, reluat de B. Mitrea într-o interesantă comunicare, încă inedită, ținută la Institutul de arheologie în cadrul secției de epigrafie și numismatică în 1970, dar a cărei apropiată publicare ne scutește de a intra aici în prea multe amănunte.

⁶⁸ Ir. Dimian, *op. cit.*, in „Studii și cercetări de numismatică”. I, 1957, p. 197 și 200.

⁶⁹ Gh. Poenaru Bordea, *Monede bizantine din Dobrogea provenite dintr-o mică colecție*, in „Studii și cercetări de numismatică”, IV, 1968, p. 407.

Pogonatul, dintr-o colecție formată la Mangalia⁷⁰ ne dau noi elemente pe calea unor începuturi de probă numismatică. În aceste condiții și monedele de aur se pot aduce în sprijin cu mai multă siguranță⁷¹.

Sîntem în situația de a trebui să căutăm, de acum încolo, probele arheologice la Constanța și Mangalia, unde încep să existe cele numismatice și de a căuta la Histria, unde ne legănăm în iluzia că există un început dătător de speranțe pentru o probă arheologică, probele numismatice, căci nu uităm că ultima monedă pînă acum descoperită ne duce abia pînă în 613/614. Pentru moment ne pare că e greu să sprijinim mai temeinic realitatea istorică a acestei vremi și cu alte probe materiale.

Dacă am îndrăznit să închinăm memoriei lui Nicolae Iorga, unul din cei mai mari oameni cari au fost în această țară, ultimul și poate singurul nostru enciclopedist, spirit universal și patriot admirabil, încercarea noastră de sinteză, în fond mărunță și parțială, abordînd o problemă oarecum specială, am făcut-o poate și în nădejdea că îndemnul pe care-l facem ca monedele bizantine să nu se mai piardă o dată descoperite și să fie dirijate spre acele locuri unde pot fi văzute mai curînd de numismați și istorici, va căpăta ceva din autoritatea marelui sfătuitor. *Sfaturi pe întuneric*, căci ne dăm seama că am reușit doar în mică măsură să spargem bezna, ca cel cu care încheiem acest articol, să fie sfaturi către lumină, în vederea obținerii de străluciri viitoare, prin acumularea de modeste și terne probe materiale, încă atît de necesare, pentru istoria României.

RÉSUMÉ

L'auteur présente la situation par règnes, de la collection du Musée Archéologique de Constanța — nombre d'exemplaires, pourcentages, coefficients monnaies/ans — en considérant qu'elle peut définir la circulation des monnaies byzantines en bronze en Dobroudja, entre 498 et 641; elle est confirmée — pour l'essentiel, par l'étude que B. Mitrea a entreprise pour Dinogetia (où on trouvera aussi des données statistiques pour Histria et Celei).

Le matériel numismatique du temps des empereurs Anastase et Justinien, qui présente des coefficients monnaies/ans assez réduits, en les comparant avec ceux enregistrés pour les règnes de Justin I et Justin II, semble en contradiction avec les données historiques et archéologiques concernant une vive activité constructive dans la région. Cette contradiction est seulement apparente en tenant compte, pour Anastase, de sa politique d'économies et de la révolte de Vitalien, qui a troublé les dernières années du règne, pour Justinien, de la pression et des incursions des peuples en migration ainsi que, comme suite de celles-ci, des enterrements de trésors (Satu Nou et Topalu), peut-être plus nombreux qu'on ne se l'imagine à présent.

Si on doit encore être réservé en ce qui concerne la date de l'incendie d'Histria à cette époque, on a deux points de repères chronologiques précieux: 559, date de l'incendie de Dinogetia et 561/562, date de l'enfouissement du trésor de Topalu. Le vide relatif de circulant créé pendant cette deuxième moitié du règne de Justinien a été comblé par les monnaies de Justin II.

Après, le nombre des monnaies baisse constamment. L'auteur reprend l'examen des éléments numismatiques, envisagés comme source historique, pour l'incursion de 587 et pour les événements de la guerre de 592–602, qui a culminé par l'écroulement du limes en 602/603 et la profonde pénétration des Avars et des Slaves le long du littoral de la Mer Noire.

Se basant sur les monnaies de Phocas et de Héraclius trouvées en Dobroudja, l'auteur est d'avis que la reprise du contrôle byzantin sur la côte et sur le Danube a eu lieu presque immédiatement après le moment tragique de 602/603 et envisage aussi la possibilité d'une domination effective de l'Empire.

Après avoir donné un tableau de la situation par hôtels des monnaies en bronze d'Anastase à Héraclius du Musée de Constanța, on cherche à établir une situation provisoire des rares monnaies de Constantin et de Constantin IV. Des bronzes, auxquels on attache un intérêt tout particulier, ont été trouvés à Constanța et peut-être à Mangalia. Sont également discutés les problèmes chronologiques posés par l'existence de deux niveaux archéologiques à Histria après 602/603. Il semblerait, même si une documentation plus riche „était souhaitable, que, peut-être avec des différences d'intensité, on pourrait accepter une continuité byzantine en Dobroudja jusqu'en 679/680.

⁷⁰ Gh. Poenaru Bordea, *op. cit.*, in „Pontica”, IV, p. 329.

⁷¹ H. Nubar, *Monede bizantine descoperite în satul Istria*, in „Studii și cercetări de istorie veche”, 17, 1966, 3, p. 605–607.